

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันภาคการเกษตรของประเทศไทยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศประมาณร้อยละ 10 และตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 รัฐบาลไทยมุ่งส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ โดยมีแนวคิดพื้นฐานของเกษตรอินทรีย์ คือการบริหารจัดการการผลิตทางการเกษตรแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร โดยการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของฟาร์ม รวมทั้งการให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่นโดยการสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกรตลอดจนอนุรักษ์ และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม วิธีการผลิตของเกษตรอินทรีย์เป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรต้องอ่อนน้อมและเรียนรู้ในการดัดแปลงการผลิตของตนให้เข้ากับวิถีธรรมชาติอาศัยกลไกธรรมชาติเพื่อทำการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรพื้นบ้านของสังคมไทย จากการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการเกษตรที่มนุษย์ปฏิบัติกันมาก่อนที่จะมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เน้นการเพิ่มผลผลิตด้วยสารเคมีทางการเกษตรส่งผลทำให้ผลผลิตบางส่วนที่มีสารพิษปนเปื้อนและตกค้างในพืชผักอาหารและอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและทำลายสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคและตัวเกษตรกรโดยตรง รวมทั้งปัญหาของสภาพดินที่เสื่อมโทรมเกิดขึ้นอย่างรุนแรง เนื่องจากขาดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในทางการเกษตรอย่างถูกต้อง จากการใช้สารเคมีไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมเป็นระยะเวลานานส่งผลต่อปริมาณผลผลิตที่ได้ไม่มีคุณภาพ อีกทั้งมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชค่อนข้างรุนแรง (จากข้อมูลชุมชน TACNAP และ RECAP) ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตไม่คุ้มทุน เกิดภาวะหนี้สินของเกษตรกร และผลจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นในการเกษตรกรรมทำให้มีสารเคมีตกค้างในร่างกายในปริมาณที่สูงเกินเกณฑ์มีผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและคนในชุมชนสาเหตุอาจเกิดจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจและผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร

หากคนในชุมชนมีความเข้าใจถึงระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะช่วยการผลิตทางการเกษตรและวิถีเกษตรกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ การดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยการลด ละ เลิก สารเคมีอันตรายที่มีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและการผลิตอาหารที่มีคุณภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาองค์กรเกษตรกร เครือข่ายเกษตรกรในชุมชนท้องถิ่น นำสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกร ชุมชนและสังคมไทย ทั้งในด้านปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย ที่ดิน พันธุ์กรรม แหล่งน้ำ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา เงินทุน รวมถึงการจัดการผลผลิต เพื่อความผาสุกความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมเกษตรกรให้ตระหนักถึงความสำคัญของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเน้นการผลิตทางการเกษตรที่ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกับระบบนิเวศ ใช้

ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถรักษาอัตราการผลิตให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมตลอดระยะเวลายาวนาน ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบการผลิต ได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภคในระยะยาว โดยให้ความสำคัญกับระบบนิเวศในการช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรในไร่นาและสิ่งแวดล้อม ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้ได้มากที่สุด มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและมีผลตอบแทนที่ทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพและประกอบอาชีพการเกษตรได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ: เกษตรกรรมยั่งยืน)

แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรอินทรีย์ก็ไม่ได้ปฏิเสธการผลิตเพื่อการค้าเพราะตระหนักว่าครอบครัวเกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาการจำหน่ายผลผลิตเพื่อเป็นรายได้ในการดำรงชีพ ขบวนการเกษตรอินทรีย์พยายามส่งเสริมการทำการตลาดผลผลิต เกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ และระหว่างประเทศ โดยการตลาดท้องถิ่นอาจ มีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่เงื่อนไขทางสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น เช่น ระบบชุมชนสนับสนุนการเกษตร (Community Support Super Mai Agriculture - CSSMA) หรือระบบอื่นๆ ซึ่งมาจากประเทศใดในโลก ที่มีหลักการในลักษณะเดียวกัน ส่วนตลาดที่ห่างไกลออกไปจากผู้ผลิต ขบวนการเกษตรอินทรีย์ได้พยายามพัฒนา มาตรฐานการผลิตและระบบการตรวจสอบรับรองที่สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคได้ว่า ทุกขั้นตอนของการผลิต แปรรูป และการจัดการนั้นเป็นการทำงานที่พยายามอนุรักษ์และ ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตลอดจรรักษาคุณภาพของผลผลิตให้เป็นธรรมชาติเดิมมากที่สุด

ดังนั้นเกษตรอินทรีย์จะประสบความสำเร็จได้เกษตรกรจำเป็นต้องเรียนรู้กลไกและกระบวนการของระบบนิเวศ ถือได้ว่าเกษตรอินทรีย์เป็นการบริหารจัดการฟาร์มเชิงบวก (Positive Management) และการจัดการเชิงบวกนี้เองที่ทำให้เกษตรอินทรีย์แตกต่างอย่างสำคัญจากการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีแบบปล่อยปะละเลย (ที่มักอ้างว่าเป็นการเกษตรตามแบบ ธรรมชาติ) หรือเกษตรปลอดสารเคมีและเกษตรไร้สารพิษที่เฟื่องฟูในบ้านเรามาหลายโดยเน้นการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีหรือใช้ในระดับที่ปลอดภัยและเนื่องจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชบางชนิดยังไม่มีสารชีวภาพมาทดแทนได้รูปแบบของสารกำจัดศัตรูพืชที่ใช้ในการเกษตรจึงเปลี่ยนแปลงไป โดยเน้นการใช้สารที่มีฤทธิ์ตกค้างสั้น ย่อยสลายได้ง่ายโดยธรรมชาติและการ ใช้เท่าที่จำเป็น[2] นอกจากนี้รัฐบาลยังใช้มาตรการทางกฎหมายคือ พระราชบัญญัติวัตถุอันตรายในการประกาศห้ามใช้ หรือการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชที่พบว่าเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเพื่อลดความเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากสารกำจัดศัตรูพืชเหล่านั้น อย่างไรก็ตามจากสถิติการนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชของประเทศไทยในทศวรรษ ที่ผ่านมากลับพบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยในปีพ.ศ. 2554 มีการนำเข้าสารออกฤทธิ์จำนวน 68,964 ตัน คิดเป็นมูลค่า 17,732 ล้านบาท ซึ่งสูงเป็นสองเท่าของข้อมูลในปี2544 ที่มีการนำเข้าสารออกฤทธิ์จำนวน 37,039 ตัน และคิดเป็น มูลค่า8,761ล้านบาท [3]สะท้อนให้เห็นว่านโยบายการจัดการของภาครัฐยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดให้การลดสารเคมีในการเกษตรเป็นกลยุทธ์สำคัญในแผนพัฒนาและแผนยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่างๆ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมีแห่งชาติและแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การศึกษาที่ผ่านมาพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพิษภัยของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจากแหล่ง ต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ

ร้านจำ หน่ายสารกำจัดศัตรูพืช ฉลากบนผลิตภัณฑ์และ สื่อต่างๆ เป็นต้น[4]-[5] อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตภาค การเกษตรให้เป็นแบบปลอดภัยนั้น พบว่าปัจจัยสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรยังคงใช้แนวทางการผลิตที่พึ่งพาสารเคมียัง เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านอื่นๆเช่น เศรษฐกิจแรงงาน การจัดการแปลงและการจัดการศัตรูพืชรวมถึงการตลาด เป็นต้น[6] ซึ่งให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาเพื่อลดใช้สารเคมีในการเกษตรนั้นมีความจำ เป็นที่จะต้องทำการศึกษาเชิงระบบ (Systematic approach) โดยการวิเคราะห์สภาพปัญหาตลอดห่วงโซ่อุปสงค์และอุปทานในภาคการเกษตรโครงการนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการแก้ไขทั้งระบบด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งเกษตรกร หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน ภาคการศึกษาและอื่นๆรวมทั้งการตรวจติดตามการปนเปื้อนของสารเคมีอย่างต่อเนื่องทั้งในสิ่งแวดล้อมและ สุขภาพของประชาชน เพื่อให้มีหลักฐานเชิงประจักษ์ในการสร้างความตระหนักในการลดใช้สารเคมีหรือหากมีความจำ เป็น ต้องใช้ควรเพิ่มความระมัดระวังในการใช้ให้ปลอดภัยต่อไป

นอกจากนี้การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมนับเป็นอาชีพพื้นฐานของสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการประกอบอาชีพภาคการเกษตรยังเป็นการประกอบอาชีพภาคการเกษตรที่ยังเป็นอุตสาหกรรมต้นน้ำให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดยมีการนำเอาผลผลิตทางการเกษตรมาทำการแปรรูปและสร้างเป็นผลิตภัณฑ์อย่างหลากหลาย อาทิ ข้าวกล้อง ข้าวแต่น้ำ แดงโม หรือแม้กระทั่งขนมขบเคี้ยวที่แปรรูปจากสินค้าทางการเกษตรต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ในการดำเนินการภาคการเกษตรของประเทศไทยจากการรับทราบข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ตามสื่อต่างๆ ที่ผ่านมายังพบว่ามีปัญหาต่างๆ ค่อนข้างมาก อาทิ ปัญหาการใช้สารเคมีในพื้นที่การเกษตรที่เกินปริมาณและส่งผลต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ปัญหาสินค้าทางการเกษตรราคาตกต่ำอันเนื่องมาจากการปลูกพืชชนิดเดียวกันในพื้นที่จำนวนมากทำให้เกิดปัญหาสินค้าล้นตลาดและราคาตกต่ำตามกลไกการตลาด หรือแม้กระทั่งการเพาะปลูกสินค้าที่ซ้ำๆในพื้นที่เดิมๆ ทำให้เกิดปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ และส่งผลให้ผลผลิตไม่มีคุณภาพตามมา รวมทั้งปัญหาทางการพ่อค้าคนกลางที่ผู้ผลิตขาดองค์ความรู้ทางด้านพัฒนาหรือแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ของตนเอง

ชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประชาชนในพื้นที่ยึดถืออาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยมีหอมเป็นพืชเศรษฐกิจของพื้นที่ที่ประชาชนในชุมชนดำเนินการเพาะปลูกและจำหน่ายเป็นหลัก ซึ่งจากการจัดเวทีเสวนาเพื่อวิเคราะห์ปัญหาเชิงพื้นที่ภาคการเกษตรพบว่าปัญหาภาคการเกษตรที่เกิดขึ้นของชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง ไม่แตกต่างไปจากปัญหาของผู้ผลิตสินค้าทางการเกษตรอื่นๆมากนัก หากแต่ว่าในพื้นที่ของชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง มีจุดเด่นคือเป็นพื้นที่ผลิตหอมที่มีจำนวนมากที่สุดพื้นที่หนึ่งในจังหวัดลำปาง และในภาคเหนือ และจากการร่วมกันพิจารณาของคนในชุมชนพบว่ามีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผ่านการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่หอมซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน จากประเด็นปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาภาคการเกษตรชุมชนหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง

คำถามการวิจัย

“แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาภาคการเกษตรของชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง เป็นอย่างไร”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน
2. เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาภาคการเกษตรของชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านตัวแปร ได้แก่ มุ่งศึกษาศักยภาพของชุมชนและแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาศักยภาพของชุมชนและแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาภาคการเกษตรในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารชุมชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง

ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่ เขตความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลหลวงใต้ อ.งาว จ.ลำปาง

ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา ได้แก่ ระยะเวลาในการศึกษา 12 เดือน

ตารางที่ 1.1 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประเภทของ ประโยชน์	สิ่งที่จะนำไปใช้ประโยชน์	หน่วยงานที่ใช้ประโยชน์
เชิงนโยบาย	มีแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาภาค การเกษตร	-เทศบาลตำบลหลวงใต้ -ชุมชน คนในท้องถิ่นที่ผู้ในความ รับผิดชอบของเทศบาลตำบล หลวงใต้
เชิงพาณิชย์	1.ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรได้รับการ พัฒนาและนำเสนอสู่ตลาด 2.ผลผลิตทางการเกษตรได้รับการ สร้างมูลค่าเพิ่มเพื่อนำเสนอสู่ ตลาด	-เทศบาลตำบลหลวงใต้ -ชุมชนคนในท้องถิ่นที่ผู้ในความ รับผิดชอบของเทศบาลตำบล หลวงใต้
เชิงสังคมและชุมชน	เกิดเครือข่ายความร่วมมือ (MOU) ระหว่างเทศบาลตำบลหลวงใต้ ภาคเอกชนและภาคการศึกษาทั้งใน ระดับท้องถิ่นและต่างพื้นที่	-เทศบาลตำบลหลวงใต้ -ชุมชนคนในท้องถิ่นที่ผู้ในความ รับผิดชอบของเทศบาลตำบล หลวงใต้ -กลุ่มอาชีพ/กลุ่มวิสาหกิจชุมชน -มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
เชิงวิชาการ การศึกษา	/ 1. ผลิตภัณฑ์ชุมชนต้นแบบที่ได้รับการ พัฒนา 2. เกิดนักวิจัยชุมชน 3. การบูรณาการกับการเรียนการ สอนและกิจกรรมนันทนาการศึกษา ในการจัดการเรียนการสอนของ สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการ จัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	-เทศบาลตำบลหลวงใต้ -ชุมชนคนในท้องถิ่นที่ผู้ในความ รับผิดชอบของเทศบาลตำบล หลวงใต้ -กลุ่มอาชีพ/กลุ่มวิสาหกิจชุมชน -มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง